

რუსუდან კაშია,
დავით შავიანიძე

**ხალხური სამედიცინო ტრადიციები. მკურნალი გემო
აჭარილან – არჩილ ნულუქიძე
(აჭარის ეთნობრაფიული მასალის მიხედვით)**

ეთნოგრაფიული მასალის, ხალხური სამკურნალო საშუალებების მოძიება-შესწავლამ დაგვარწმუნა, რომ ხალხური მედიცინის საამაყო მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციები კვლავაც გრძელდება და ხალხურმა მეხსიერებამ დღემდე შემოინახა წინაპართა ცოდნა-გამოცდილება.

ნაშრომი ეყრდნობა იმ ეთნოგრაფიულ მასალას, რომელიც ჩავიწერეთ ზემო აჭარის ეთნოისტორიული, ყოფითი კულტურის გაცნობის დროს.

სამედიცინო კულტურული ტრადიციები, ხალხური მკურნალობის მეთოდები და საშუალებები ადასტურებს ქართველთა ყოფით ერთობლიობას, კუთხურ-ეთნოგრაფიული მახასიათებლების გათვალისწინებით.

შინაური წამლის დამზადების რეცეპტები, საოჯახო სამედიცინო პრაქტიკა მეტწილად მემკვიდრეობით გადაეცემოდა. საქართველოში საგვარეულო-სამედიცინო ცოდნა ტრადიციულად დაცული იყო. გვარი ცდილობდა წამლის დამზადების წესები, გათხოვილი ქალიშვილის გზით, სხვა გვარში არ გასულიყო.

ეთნოგრაფიულ მასალაზე დაკვირვებამ დაგვანახა, რომ დღესაც მრავლად არიან ხალხური მედიცინის მცოდნე პირები. იმ ოჯახებიდან, რომლებიც საგვარეულო ცოდნაში ანაზღაურებას იღებენ, წამლის დამზადების რეცეპტის მიღება თითქმის შეუძლებელია.

იშვიათად შეხვდებით მკურნალს, რომელიც უანგაროდ გაგაცნობთ სამკურნალო რეცეპტებს, მათ შორის განსაკუთრებული გულღიობით გამოირჩევა ხალხური მედიცინის მცოდნე, ხულოს რაიონის სოფ. დიდაჭარაში მცხოვრები არჩილ წულუქიძე, რომელსაც ფართო სამკურნალო პრაქტიკა აქვს და როგორც თავად აღნიშნავს, მასთან სამკურნალოდ მიდიან ავადმყოფები არა მარტო ხულოს რაიონის სოფლებიდან, არამედ სარფიდანაც კი.

სამკურნალო რეცეპტების ნაწილი არჩილ წულუქიძეს ოჯახიდან, წინაპრებიდან აქვს მემკვიდრეობით მიღებული, ნაწილი სამკურნალო საშუალებებისა თვითონ აქვს მოძიებული და შესწავლილი. ასეთი შემთხვევების შესახებ მკვლევარი ნ. მინდაძე აღნიშნავს: “არ არის გამორიცხული, რომ სწორედ ქართული ოფიციალური მედიცინის გავლენით დამკვიდრდა ხალხურ მედიცინაში ზოგიერთი სამკურნალო საშუალება” (ნ. მინდაძე, 2005, გვ. 53)

ტრადიციულად საქართველოში ხალხური მედიცინის მცოდნე მამაკაცებს დასტაჟრებს უწოდებდნენ, ისინი ძირითადად ტრავმების მკურნალობაში იყვნენ დაოსტატებული, ქალებს, რომლებიც მალამოებს ამზადებდნენ, უწოდებდნენ მკურნალებს (ნ. მინდაძე, ნ. ჩიჩუაძე, 2005, გვ. 13) ჩვენ დაყარადვიეთ ტრადიცია

და ბატონ არჩილს მკურნალი ვუწოდეთ, რადგან იგი ძირითადად მცენარეული კომპონენტებით ამზადებს შინაურ წამლებს. განსაკუთრებული ინტენსიობით იყენებს კრაზანას, მოცვს, ასკილს, ნეგოს, დვალურას და სხვ. მკურნალობს: დამწვრობას, თირკმელსა და ღვიძლს, სოკოვან სნეულებებს და ა. შ.

კუჭ-ნაწლავის დაავადებების, **მთავიანობის** დროს იყენებს კრაზანის ნაყენს, ასევე ანწლის, მოცვისა და ასკილის ნარევეს.

აჭარაში კუჭ-ნაწლავის სამკურნალოდ ძირითადად გამოიყენება ნეგოს, კრაზანის, თიას, დვალურას, ღინდგელის სპირტიანი ნაყენი (ნ. ჩირვაძე, 2008 გვ.306, 307)

ქუთაისის აკ. წერეთლის უნივერსიტეტის დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ იმერეთსა და სამეგრელოში მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით კუჭ-ნაწლავის დაავადებების დროს იყენებენ კრაზანის ნაყენს; კუჭის წყლულს სპირტზე დაყენებული ღინდგელით მკურნალობენ. ოკრიბაში იცნობენ ასევე ვეკალიბტის ნაყენს (დ. შავიანიძე, 2005 გვ.78)

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში კუჭის ტკივილის სამკურნალოდ გამოიყენება მელისკულა, მრავალძარღვა, კულმუხი, თავშავა და აბზინდა (ნ. მინდაძე, 1981, გვ. 30) **კუჭ-შეკრულობის** დროს არჩილ წულუკიძე ურჩევს ჭარხლის ძირის, ასევე ხეშავას ნახარშს. ბუასილის სამკურნალოდ – დათვის ქონისაგან ამზადებს მალამოს. მსგავსი რეცეპტით მკურნალობენ ბუასილს იმერეთში: იყენებენ დათვის ქონის მალამოს ან ავადმყოფს ასმევენ წალიკას (წყლის წიწკა) ნახარშს. ოკრიბაში ასეთ ავადმყოფს აძლევენ ლედვის ფოთლის, ჭინჭრის, ბუშმალისა და ვეკალიბტის ნახარშს.

ქრონიკული **კუჭ-აშლილობისას** მკურნალი გვთავაზობს თხმელის ანუ მურყანის გირჩებს, გველის დვარულას ფესვებისა და მოცვისაგან დამზადებულ ნახარშს.

რეცეპტი შევუდარეთ იმერულ მასალას, სადაც გამოიყენება: 1) ბროწეულისა და მუხის ქერქის ნახარში 2) კამის თესლის ნახარში (რ. კაშია, ქართველური

მემკვიდრეობა, X, 2006) აღმოსავლეთ საქართველოში ხმარობენ ტყის პანტას, კატაბალახას, შავბალახას, ცირცელის ნაყენს (ნ. მინდაძე, 1981, გვ. 50)

ღვიძლისა და ნღველის სამკურნალოდ არჩილ წულუკიძე გამოიყენებს ნეგოს ანუ უკვდავას, ასევე ორკილასა და მრავალძარღვას ნახარშს. მრავალძარღვას იმერეთშიც გამოიყენებენ ნღველის სამკურნალოდ. გაგაცნეს ასევე განსხვავებული რეცეპტი — თაფლში არეული გატარებული ოხრაბუში.

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში ნღველისა და ღვიძლის სამკურნალოდ ხმარობენ პიტნის, თავშავას, ვარდკაქვაქას, მრავალძარღვას. ღვიძლის სამკურნალოდ მრავალძარღვა დასახელებულია ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილის “სამკურნალო წიგნში” (ზ. ფანასკერტელ-ციციშვილი, II, 1988, გვ.279)

თირკმლისა და პროსტატის დაავადებების სამკურნალოდ აჭარელი მკურნალი გამოცდილ, ეფექტულ სამკურნალო საშუალებას იყენებს: შვიტას, ნეგოს ყვავილისა და გვირილას ნახარშს.

იმერეთში (სოფ. მათხოჯი) “ეკიმბაშმა” შურა ხეინგიამ თირკმლების სამკურნალოდ მატიტელასა და მაცვლის ძირის ნახარში გვირჩია.

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიან რეგიონებში თირკმლის ტკივილის დროს ასკილის ნაყენს სვამდნენ. შეტევის დროს ხმარობდნენ წყალში გახსნილ დათვის, ზღარბისა და კალმანის ნღველს (ნ. მინდაძე, 1981, გვ.55)

“იადიგარ-დაუდი” თირკმლის სამკურნალოდ ნიახურს, ცერეცოს და თაფლს ასახელებს (დავით ბატონიშვილი, 1985, გვ. 446)

ჭიის წამლად მკურნალი კვახის თესლს იყენებს. კვახის თესლის მიღება ჭიების დროს მთელ დასავლეთ საქართველოშია გავრცელებული. **ალერგიულ გამონაყარს** მკურნალობს კალენდულას ნაყენით.

სოკოვანი დაავადების ე. წ. **ფუკულას** დროს, რომელიც ძირითადად ბავშვებს უჩნდებათ თავზე, მკურნალი ამზადებს მალამოს, რომელიც შედგება ორკბილას, ორავანდისა და ღორის ქონისაგან.

დამწვრობის დროს არჩილ წულუკიძე კრაზანას დიდხანს ადულებს შესქელებამდე, უმატებს გადადულებულ ზეთს, მიღებულ მალამოს მარლაზე წასმულს აფენს დამწვარ ადგილზე.

დამწვრობის წამლად ქვემო იმერეთში, ოკრიბასა და სამეგრელოში ჩაწერილი რეცეპტებით გამოიყენება გადამდნარი უმარალო ღორის ქონი, თაფლის სანთელი, ზეთუნის ზეთი. იმერელი მკურნალი შუარა ზვინგია გაუტკივარების მიზნით, მოდლებულ მასას პენიცილინსა და ანალგინს უმატებს.

მთიანეთში დამწვრობის მოსაშუშებლად იყენებდნენ: დათვის ქონს, ფიჭვის ზეთს, თაფლის სანთელსა და ა. შ. (ნ. მინდაძე, 1981, გვ.37)

მკურნალი ამზადებს შინაურ წამლებს გაციების, ბრონქების, ყურის ტკივილის სამკურნალოდ. **გაციების** დროს გვთავაზობს კაკლის ფოთლის ნახარშს ყელში სავლებად, ასევე რძეში გახსნილ თხის ქონს.

დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ იმერეთში ჩაწერილი მასალის მიხედვით, ყელის ტკივილის დროს ყველაზე ხშირად კვარარახს, ტყემლის ტყლაპსა და რძეში ჩაგდებულ თხის ქონს ხმარობენ. სამეგრელოში — ასკილისა და პიტნის ნაყენში გარეულ თაფლს.

კახეთში ანგინიან ავადმყოფს ყელში მარილიან თბილ წყალს ავლებენ. ყელს უხვევენ ტყემლის ტყლაპით (ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005, გვ. 22)

გაციებისა და გრიპის თანმხლები პროცესია **ხველა**, ხოლო გართულების შემთხვევაში — **ბრონქების ანთება**. აჭარელი მკურნალი ასეთ დროს ვირისტერფას (აჭარაში გულბამბას, პირბამბას ეძახიან) ნაყენს ამზადებს.

ქვემო იმერეთში, ოკრიბასა და სვანეთში ჩაწერილი რეცეპტებია: 1) თბილ რძეში გახსნილი თხის ქონი, 2) თაფლში გარეული სტაფილოს წვენი, 3) შავი ბოლოვის წვენი, 4) ბრონქიტის სამკურნალოდ გამოიყენება მცენარეები: ვირისტერფა, თავშავა, გვირილა, ალოე, მათიტელა, დიდფულა და ა. შ.

აღმოსავლეთ საქართველოში, კახეთში ხველების სამკურნალოს იყენებენ ძირტკბილას ფესვების, კომშის, ცაცხვის ყვავილის, ტუბტის, ლელვის ჩირის ნახარშს; უებარ წამლად ითვლება თხის ქონის დაღვევა ცხელი რძით. ასევე თხის ქონით გულმკერდის დაზელა (ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005, გვ. 24)

ყურის ტკივილის უებარ სამკურნალო საშუალებად არჩილ წულუკიძე მიიჩნევს ზეთუნის ზეთში გახსნილ კრაზანის ნახარშს ან ქაფურს. ყურის ტკივილის დასაამებლად იმერეთსა და სამეგრელოში იციან მარლაში გამოკრული გახურებული მარილის დაღება, აწვეთებენ გამთბარ ქაფურს, იყენებენ ყურის გამორეცხვის მეთოდებს, რისთვისაც იხმარება თბილ რძეში არეული ზეთი. (რ. კაშია, ქართველური მედიკვიდრება, X, ქ., 2006) კახეთში ყურში აწვეთებენ არაყს, შემთბარ ზეთს ან ანწლის ნახარშის წვეთებს, ადებენ ცხელ მარილს (ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005, გვ. 25) ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილის “სამკურნალო წიგნში” თითქმის მსგავსი რეცეპტია მოცემული: “აიღე საბრი და ზაფრანა,

ქალის დედისა რძე შიგან გაუტრიე და მერმე წვეთ-წვეთი ყურშიგა ჩაუშვი“ (ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი, 1988, გვ. 357)

შაკიკს არჩილ წულუკიძე იის ფესვების ნახარშით, ხმელი ქინძითა და მჟავე მაწვნით მკურნალობს.

ოკრიბაში შაკიკის დროს წამლად გამოიყენება ტყემლის ტყლაპი და დაჩქევილი ხმელი ქინძი.

ძველი ქართული მედიცინა იცნობს ხმელ ქინძს, როგორც თავის ტკივილის დასაყუჩებელ საშუალებას. “იადიგარ-დაუდ“-ში კვითხულობთ: “თავის ტკივილის წამალი ეს არის, ქინძის წვენი გალესილი თავზედა შემოსცხონ“ (დ. ბაგრატიონი, 1985, გვ. 243) XVIII ს. კარაბადინში შაკიკის დროს მჟავე მაწვნის საფენებია დასახელებული (ბელნაწერთა ეროვნული ცენტრი H - 304)

არჩილ წულუკიძემ გაგვაცნო **თვალის ტკივილის** სამკურნალო საინტერესო მეთოდი: “უებარია მრავალძარღვას კენკრა, როცა აღამიანი დაქორდება ანუ დაბრმავდება, თეთრად გადაეკვრება, მაშინ იყენებენ წვრილად დაფქვილს, ამით უნდა ამოიბანოს თვალი” — გვითხრა მკურნალმა.

ზესტაფონის რაიონის სოფ. სვირში, თვალზე გადაკრული ლიბრის მოსარჩენად იყენებენ დაფქვილ წვრილ ლოკოკინას

არჩილ წულუკიძე იცნობს შინაურ ცხოველთა სამკურნალო საშუალებებს: **თურქულით** დაავადებულ საქონელს ასმევს და ბანს კრაზანის ნახარშში. **ქათმის ქირის** პრევენციულ საშუალებად მიიჩნევს სიმინდის ფქვილში არეულ კრაზანას. **ცხოველის მუნს** კურნავს ღორის ქონში გარეული ორავანდისა და ორკბილას მალამოთი.

საქართველოს ყველა კუთხეში მოწმდება დასტაქართა საგვარეულოები. აჭარაში ცნობილი მკურნალები იყვნენ: გორგილაძეები, ხაბაზები, მიქელაძეები, გვიძიძეები, დუაძეები და ა. შ. (ნ. ჩირგაძე, 2008, გვ. 306)

ამჟერად ფართო საზოგადოებას გავაცანით ქართველ დასტაქართა საუკუნოვანი ტრადიციების გამგრძელებელი, ს. დიდაქარის მცხოვრები — არჩილ წულუკიძე.

მოსახლეობა დღესდღეობით ძირითადად პროფესიულ სამედიცინო დახმარებას მიმართავს, მაგრამ ხალხურ მედიცინასა და ვეტერინარიის არ დაუკარგავს თავისი ღირებულება.

ლიტერატურა

დ. ბაგრატიონი, 1985 - დავით ბაგრატიონი, იადიგარ-დაუდი, თბ., 1985. ფანასკერტელ-ციციშვილი ზაზა, 1988 - ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი, სამკურნალო წიგნი, კარაბადინი, II, თბ., 1988.

რ. კაშია, 2006 - რ. კაშია, ხალხური სამედიცინო ტრადიციები, ქართველური მეცკვიდრობა, X, ქ., 2006.

ნ. მინდაძე, 1981 - ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური მედიცინა, თბ., 1981.

ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005 - ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, ქართული ხალხური სამედიცინო ტრადიციები (კახეთი) თბ., 2005.

დ. შავიანიძე, 2005 - დ. შავიანიძე, ოკრიბა, ქ., 2005.

დ. შავიანიძე, რ. კაშია, რ. ხაჭაპურიძე, 2009 — დ. შავიანიძე, რ. კაშია, რ. ხაჭაპურიძე, ეთნოისტორიული კვლევები, ქ., 2009.

ნ. ჩირგაძე, 2008 - ნ. ჩირგაძე, მკურნალობის ხალხური საშუალებები აჭარაში, ტბელობა, სხალთა, 2008.

DAVID SHAVIANIDZE RUSUDAN KASHIA

FOLK MEDICAL TRADITIONS CURER FROM UPPER AJARA-ARCHIL TSULUKIDZE (According to the materials of ethnography of Ajara)

Our work is defined by the materials of ethnography we recorded while introducing everyday culture and ethnography of Ajara.

Searching and studying of the materials of ethnography and public curing facilities ensured us, that the traditions of folk medicine still goes on and folk memory stored the experience and knowledge of the ancestors until today.

Observing the ethnographic materials showed us that people owning the knowledge of folk medicine still largely exist even today. In the article you'll meet Archil Tsulukidze professional of folk medicine from Khulo region, village – didajara, who has great curing experience.

The recipes of the medicines made at home, family practice was given by inheritance in most cases. Part of curing recipes are give from ancestors as inheritance to Archil Tsulukidze, part of curing facilities are searched and studied by him.

Men professionals of folk medicine were called “dastakar”, they were mainly aware of fixing wounds. Women mainly made ointments, they were called curers. We broke the tradition and called Archil Tsulukidze as curer, as he mainly uses plants in his medicines, curing burnings, kidneys, liver, etc

In the article folk curing materials and curing methods of Ajara is compared to materials recorded in other regions (Imereti, samegrelo, Svaneti), which is searched and studied by the representatives scientific-researching institute of dialectology of Ak. Tsereteli state University.

Thus, nowadays population mainly uses professional medical means, but folk medicine and veterinary haven't lost their value.